

SZUEZ – BUDAPEST 1956

A világ közvéleményét 1956 őszén a két városhoz kötődő, egyaránt fegyveres konfliktusba torkolló krízis foglalkoztatta. Az események eltérő mértékben és mélységben ugyan, de érintették a korszak nemzetközi erőviszonyait meghatározó hatalmakat. A válságok azonban egymás kimenetelére nem voltak döntő hatással. A két, „párhuzamosnak” is mondott krízis szereplői pedig az események feszült napjaiban alig vettek tudomást egymásról. A budapesti – tágabban a kelet-európai – események történelmi jelentősége aligha vitatható, a nyugati nagyhatalmak azonban akkor a két válsággóc közül a közel-keletire fordítottak nagyobb figyelmet.

1956. július 26-án – miután az Egyesült Államok egy héttel korábban visszavonta a Níluson építendő nagy gát finanszírozására tett ajánlatát – Nasszer egyiptomi elnök egy alexandriai nagygyűlésen bejelentette a Szezei-csatorna államosítását. Ettől kezdve a súlyos presztízsveszteséget szenvedett Nagy-Britannia és Franciaország a felszínen egészen október végéig – az Egyesült Államok támogatását keresve – különböző diplomáciai manőverekkel próbálta rávenni az egyiptomi vezetőt döntése megváltoztatására, s ezzel megtörni a dinamikus pánarab nacionalizmust. Már az államosítás másnapján megkezdődtek a katonai előkészületek az egyiptomi antikolonialista rendszer megdöntésére. A konkrét megállapodásra a háború megindításáról Nagy-Britannia, Franciaország és Izrael között október 22–24. között, a franciaországi Sèvres-ben került sor. Ám csak ennek a tényét ismerjük, a megállapodás hivatalos dokumentumait mindmáig nem hozták nyilvánosságra.

Magyarországnak az arab országok közül akkor csak Egyiptomban volt követsége. A Nílus-parti országnak egyébként hagyományosan, még a Monarchia idejére visszanyúlóan jók voltak a kapcsolatai hazánkkal. Az 1950-es évek közepétől pedig a gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok mellett gyorsan és látványosan fejlődtek a politikaiak is. Ez következett a szovjet külpolitikai irányvonal megváltozásából, a zsdanovikominformista „két tábor” doktrína elvetéséből és a két tábor között húzódozó semleges, autonóm világpolitikai tényező elismeréséből. Ezt a kolonializmus ellen küzdő nacionalista erők, s a harcukból születő szuverén államok testesítették meg. A Moszkva erőteljes külpolitikai aktivitását az Európán kívüli világra is kiterjesztő új doktrína hivatalos szentesítése az SZKP XX. kongresszusán történt meg.

A magyar kormány ezen országok irányába kifejtett aktivitásának fontosságát jelzi a Szabad Nép 1956. március 25-i, *Tanuljunk meg a külfölddel kereskedni!* című vezércikke, amely a gazdasági-kereskedelmi kapcsolatokban a politika helyébe a professzionalizmusra, a szakértelemre helyezi a hangsúlyt. Külön kiemeli a cikk a gyarmati sorból felszabadult, nemzeti iparuk kialakítását, fejlesztését előtérbe állító fiatal államok nyújtotta lehetőséget (pl. a szakemberképzés területén). „Ki kell használni ezeket az új piaci lehetőségeket” – zárul a cikk. Ennek szellemében történtek is konkrét lépések.

A tavasz folyamán az egyiptomi magyar követ a január elseje óta független Szudáni Köztársaság szakminisztereivel folytatott tárgyalásokat. A nyári hónapokban ugyanezt tette az állami külkereskedelmi vállalat (NIKEX) két mérnöke a március óta független Tunéziában és Marokkóban. Különösen a tunéziai tárgyalások bizonyultak gyümölcsözőnek. Megállapodtak abban is, hogy Magyarország részt vesz az október-

ben nyíló tuniszi vásáron. Ez meg is történt.¹ A látogatás idejére esett Tunézia elismerése, amelyet szeptember elején jelentettek be.

A magyar–egyiptomi kapcsolatok látványos fejlődését jelzi, hogy Nasszer még 1955 végén elfogadta a magyar kormány meghívását. Látogatása programját 1956 nyarán véglegesítették. Az egyiptomi elnök szeptember elején érkezett volna Budapestre több szakminiszter társaságában. Augusztus elején azonban – a Szezei-csatorna államosítása miatt egyre feszültebbé váló nemzetközi helyzetben – Nasszer lemondta az utazást.² Addigra azonban már nemcsak a Közel-Keleten, de Közép-Európában is mind feszültebbé vált a politikai szituáció.

Az arab sajtó követte a lengyel és a magyar eseményeket, de nem kommentálta ezeket. Közleményeit nem jellemezte szovjet- és kommunistaellenesség. Ez érthető: a kommunisták általában nem képviseltek komoly rivális politikai erőt az arab térségben; eddig a Szovjetunió sem volt ott jelen, s most éppen az arab nacionalista törekvések védelmezőjeként lépett fel.

Kivétel ebben a tekintetben az algériai sajtó, amely a gyarmati státuson változtatni nem akaró, egyre inkább szélsőjobboldali beállítottságú európai származásúak (egymillió fő – a lakosság több mint 10%-a) birtokában volt. Itt a sajtó örömmel és együttérzéssel adott hírt a több szocialista országban kibontakozó krízisről, mert ez Algériában a gyarmati uralom ellen 1954. november 1. óta fegyverrel harcoló felkelők pozícióját gyengítette. Meggyőződésük volt ugyanis – mint a párizsi kormányköröknek is –, hogy a felkelés a külföld, a nacionalista Egyiptom és a kommunista Moszkva műve. Erre gondolták bizonyítéknak az Athos nevű hajón talált, az algériai felkelőknek szánt fegyvereket. A gőzös Alexandriából Marokkóba tartott, ahonnan a szállítmányt eljuttatták volna Algériába. Az október 15-én kirobbant ügyet Párizs az ENSZ Biztonsági Tanácsa elé akarta vinni. Egy másik ügy azonban ezt lehetetlenné tette. Október 22-én este francia vadászgépek – Guy Mollet szocialista miniszterelnök tudta nélkül – Algírba „térítették” a szuverén Marokkó egyik gépét, amelyen Tuniszba tartott az algériai felkelők politikai vezérkarának öt legismertebb tagja. A felháborodás világszerte óriási, az arab országokban leírhatatlan volt. A „bravúros tett” belpolitikailag megerősítette ugyan a szocialista többségű párizsi kormányt, külpolitikai támogatottságát viszont drámaian meggyengítette. Az Egyesült Államok mind rosszabb szemmel nézte az algériai háborút és az Egyiptommal szembeni brit–francia politikát; mind kényszeredettebben támogatta Párizst az ENSZ-ben.³

A repülőgép-eltérítés ügye az arab országokban teljesen háttérbe szorította a magyarországi eseményeket, amelyeket Franciaországban is csak annyiban találtak érdekesnek, hogy felhasználják egyre romló külpolitikai helyzetük javítására. Párizsnak erre annál is inkább szüksége volt, mert Párizs ENSZ-nagykövete figyelmeztetett: országuk megítélése nagyon rossz. Október 27-én Christian Pineau külügyminiszternek küldött beszámolójában nagyon komor, de alapjában reális képet festett az ország elszigetelt helyzetéről: a nemzetközi közvélemény reakciónak tartja Franciaország algériai politikáját, a palesztin kérdésben egyedül Párizs áll ki Izrael mellett, a szezei ügyben nem számíthat Washingtonra, s az Athos-ügyben is csak láthatóan kényszeredett támogatásra. Sőt – állapítja meg a diplomata – az USA „Tunéziában és Marokkóban a helyünkbe akar lépni”. Egyszóval nincs „szövetségesi szolidaritás”. A kelet-európai események viszont – írja – más kérdések előtérbe állításával jó alkalmat szolgáltatnak a francia politika helyzetének könnyítésére, „...ezért az oroszok nehézségeit a lehető legmélyebben ki kell használni az ENSZ-ben”.⁴ Szó sincs a magyar felkelés megsegítéséről, csupán felhasználásáról.

Franciaország magatartását a krízis folyamán mindvégig algériai politikájának az érdekei határozták meg, egész külpolitikai tevékenységét ennek rendelte alá. (1956-ban már a fő belpolitikai probléma is Algéria, ahol 400 ezer katona folytat – hivatalos elnevezéssel – „rendfenntartást”.) Párizs Washington támogatását is elsősorban ezen keresztül akarta megnyerni a szuezi kalandhoz. A francia és az amerikai politikusok tárgyalásain a francia fél mindannyiszor azt bizonygatta, hogy Algériában – Indokínához hasonlóan – a „szabad világ” fennmaradásáért folyik a küzdelem, amelyet ha nem kezel prioritásként a NATO, akkor Észak-Afrika kommunista befolyás alá kerül. Az Egyesült Államok ellenezte, hogy fegyveres úton távolítsák el Nasszert. Amikor a francia követ október 30-án átadta Dullesnek miniszterelnöke üzenetét a támadásról, az amerikai külügyminiszter felindultságában „a tervezett francia–brit intervenciót a Magyarországon alkalmazott szovjet totalitarizmushoz hasonlította”.⁵

Magyarország az arab országokban november elején, a második szovjet beavatkozáskor került a figyelem előterébe. S ekkor nyomban összefüggést állapítottak meg a magyarországi és a közel-keleti események között. Az *As-Sabah* című tunéziai lap november 7-én *Magyarország drámája* című cikkében ezt írta: „Az Egyiptom elleni angol–francia–izraeli agresszió bátorította az oroszokat, hogy leverjék a magyar forradalmat.”⁶ Ugyanígy vélekedtek Egyiptomban is: „Itt jegyezzük meg – olvashatjuk a kairói magyar követség december 7-én kelt jelentésében –, hogy az egyiptomi hivatalos körök és a sajtó komoly összefüggést lát az egyiptomi és a magyar események között. Azt tartják, hogy Anglia és Franciaország a magyar ügyel Közép-Európában kívánták lekötni a Szovjetuniót, hogy szabadon cselekedhessenek Egyiptom viszonylatában. Leszögezhető, hogy valóban arra használták fel az imperialisták a magyar ügyet, hogy eltereljék Egyiptomról a figyelmet, és az ázsiai-afrikai népek körében a Szovjetunió tekintélyét, illetve erkölcsi hitelét megtorpedózzák.”⁷ Ugyanakkor beszélgetésekből és bizonyos jelekből következtetni lehetett az egyiptomi kormány véleményére is. A hatalomhoz közel álló Al-Misaa című esti lap főszerkesztője, Haled Mohieddin szerint a magyarországi események foglalkoztatták a kormányt, „...tartózkodóbbá tették a Szovjetunióval szemben, de bizonyos mértékben fájalták a magyar eseményeket, mert a Szovjetunió elleni nyugati vádak nehezebbé tették számukra a Szovjetunióval való együttműködést”. (Betiltották például a tervbe vett szovjet filmfesztivált, hogy ezt tehessék a magyar eseményekről szóló amerikai filmek vetítésével is.)⁸

Az algériai felkelők sem foglaltak állást a magyarországi eseményekkel kapcsolatban, bár „a munkások és a népi tömegek ellen fellépő bármilyen kormányt elítélték” – olvashatjuk Youssef Saadinak, az algéri FLN vezetőjének az emlékirataiban.⁹ Véleménynyilvánításukat az információhiány is akadályozta. Magyarországról jóformán semmit sem tudtak, a lapokban megjelent hírekkel szemben pedig eleve bizalmatlanok voltak. Ám mivel a gyarmati rendszer ellen küzdőkkel szimpatizáló lap, a *Témoignage chrétien* is ugyanazokat a híreket közölte, mint a többi újság, hitelt adtak azoknak. Először fordult elő, hogy a felkelők francia lapoknak hittek.¹⁰

Ezekben a hetekben-hónapokban az arab világban rendkívül nagy volt a bizalmatlanság a Nyugatról jött hírekkel szemben, semmi hitelük nem volt. „A hírműsorok idején, az elsötétítést figyelmen kívül hagyva – írja emlékirataiban egy kairói kortárs – a terek tele voltak emberekkel. Ott tolongtak az újságosbódék körül, hogy hallgassák a pekingi és a moszkvai rádió arab nyelvű adását. Egyedül ezeket az adókat fogadtuk el hitelesnek.”¹¹

Az FLN azért is viselkedett különösen tartózkodóan a szovjetek magyarországi beavatkozásának megítélésében, mert Moszkva első hivatalos kiállása Algéria füg-

getlensége mellett – a közel-keleti eseményekkel szoros összefüggésben – erre az időre esik. Ezt az óvatos nyitást a felkelők semmiképpen sem akarták kompromittálni. Moszkva ugyanis, két évvel a felkelés kirobbanása után, hivatalosan még nem foglalt állást az észak-afrikai francia gyarmat függetlensége mellett. Sőt, olykor szinte megértően viselkedett Párizs iránt. Májusban a francia kormányküldöttség látogatása végén kiadott közös közleményben Moszkva reményét fejezte ki, hogy Franciaország a kor szellemének megfelelő liberális megoldást fog találni az algériai problémára.¹² 1956 novemberében azonban a szovjet álláspont változni látszott. A Kvatli szíriai elnök moszkvai látogatásáról (október 30–november 1.) kiadott közlemény az algériai nép önrendelkezési jogáról is szól, s emberiségellenesnek minősíti a francia hadsereg hadműveleteit a felkelők ellen. A moszkvai francia nagykövet nyugtalanságának adott hangot e változás miatt, s megjegyezte, hogy azt a közel-keleti események váltották ki.¹³

Nagy hatást gyakorolt az arab világban Bulganyin november 5-i levele az izraeli, az angol és a francia miniszterelnökhöz. Még ha minden bizonnyal egyelőre blöff volt a levélben megpendített katonai csapás lehetősége, a címzettek komolyan vették. Az arab közvélemény pedig a levélben újabb bizonyítékát látta annak, hogy Moszkva egyértelműen és határozottan támogatja Egyiptomot és az arab nacionalista mozgalmat. „Meggyőződésünk – írta a már idézett Al Sabah –, hogy a »Bulganyin-bomba« tette lehetővé a gyors eredményt” [ti. a harcok beszüntetését – JNL].¹⁴ A lap véleményét megerősíti a francia belügyminiszter egyidejű feljegyzése is: „A Párizsnak és Londonnak címzett szovjet jegyzék különösen a legfelvilágosultabb nacionalisták figyelmét keltette fel. Valójában úgy vélik, hogy az egyiptomi francia–brit tüzszünet az orosz »ultimátum« következménye.”¹⁵

Mindkét intervenció együttes és határozott elítélését nyilvánosan egyedül Burgiba tunéziai elnök fogalmazta meg. Ezt azért tette, hogy rámutatva a francia politikusok hipokrizisére, az algériai probléma békés megoldására ösztönözze őket. Továbbá azért is, hogy ezzel újra kinyilvánítsa – egyébként közismert – Amerika-barátságát, és elhatárolódjon a szovjetbarát Nasszertől és pánarab nacionalista mozgalmától.¹⁶

A tunéziai vezető november 9-én rádióbeszédben fejtette ki véleményét az egyiptomi és a magyarországi eseményekről, amelyet néhány héttel később az ENSZ-ben megismételt: „A Szovjetunió a legbrutálisabb, legembertelenebb módon avatkozott be Magyarországon, hogy elnyomja a magyar nép lázadását. Mialatt egyes országok felháborodnak azon, ami Egyiptomban lezajlott, mások azon háborodnak fel, ami Magyarországon történt. Ez a felháborodás nem tűnik őszintének. A nemzetközi kapcsolatokban a kétszínűség romboló és veszélyes. Teljesen egyetértek Guy Mollet-val, bár ez ritkán fordul elő, abban, hogy szolgátságban nincs béke. Ez egészen biztos igaz Magyarországra. Akkor miért lenne másként Algériával kapcsolatban?”¹⁷

Tunézia tagja lett az ENSZ magyar ügyet vizsgáló ún. ötös bizottságának. Emiatt az ígéretesen indult magyar–tunéziai kapcsolatok megszakadtak. Az ENSZ-ben viszont az arab országok az új magyar kormány érdekeinek megfelelően – tartózkodva vagy támogatva – foglaltak állást. Azért is történhetett ez így, mert a magyar ügy és az algériai probléma is ugyanaddig (1962) szerepelt a világszervezet napirendjén. Az algériai ügy az arab országok – s általában az afroázsiai államok – szívügye volt, a magyar kérdés pedig a szocialista országoké. A kölcsönös érdek diktálta az együtt szavazást.

A magyar ügy elhúzódásával szemben a szuezi kérdésben – ezt ritkán emlegetik – nagyon hatékonyan bizonyult az ENSZ. Néhány hónap alatt – a két szuperhata-

lom pillanatnyilag egybevágó érdekeinek köszönhetően – megoldást talált. A konfliktus győztese egyértelműen Nasszer, s Egyiptomon keresztül a pánarab nacionalizmus lett. A szuezi ügy kimenetele meggyorsította az el nem kötelezettek önálló világpolitikai tényezővé válását, s végső soron az ún. harmadik világ születését. A krízis kapcsán vált nyilvánvalóvá, hogy a világ tényleg bipoláris, Franciaország és Nagy-Britannia menthetetlenül lecsúszott, s nagy horderejű nemzetközi kérdésekben csak az Egyesült Államok „segédjeként” hallathatja a hangját. (Ezen a helyzeten próbált változtatni de Gaulle 1958 után.) A nyugat-európai politikusokat ez a kiszolgáltatottság is a már újtárra indított integrációs folyamat meggyorsítására ösztönözte. A világalumra törekvő, egymással megegyezni is képes két szuperhatalommal szemben a kiút az európai államok egyesülése – hangoztatta nagyon határozottan Adenauer kancellár Guy Mollet-val folytatott megbeszélésén november 6-án.¹⁸

Ilyen vagy ezekhez hasonló horderejű – itt csupán jelzett – változásokat a magyarországi felkelés nem ösztönözte a nemzetközi életben. Ez arra is utal, hogy akkor másodlagos jelentőségűnek tekintették. Ekkor a történelem fő áramában nem a szocialistának nevezett politikai rendszerek távolinak tűnő bukása, hanem a gyarmati rendszer felbomlása állt.¹⁹

Jegyzetek

¹ A magyar pavilont több szakminiszter és maga Habib Burgiba elnök is meglátogatta. *Le Petit Matin*, 1956. október 14., 17.

² A magyar–egyiptomi, s általában a magyar–arab kapcsolatokra ld. *J. Nagy László: Az arab országok a magyar külkapcsolatokban (1947–1962)*. Külügyi Szemle, 2003/1. 114–139.

³ *Sanya El Machat: Les Etat-Unis et l'Algérie. De la reconnaissance 1945–1962*. L'Harmattan, Paris, 1996. 118–119.

⁴ M. Cornet-Gentille, chef de la Mission permanente de la République Française auprès de l'ONU à M. Christian Pineau, le 27 octobre 1956. In: *Documents diplomatiques français (DDF)*. 1956 3. k. Paris, 1990. 53–56.

⁵ M. Alphand, Ambassadeur de France à Washington à M. Pineau, Ministre des Affaires étrangères, 1956. október 30. In: *DDF*, 1956. 3. k. Paris, 1990. 93.; Dulles a találkozó végére lehiggadt és visszavonta a minősítést.

⁶ Idézi: *La Dépêche tunisienne*, 1956. november 8.

⁷ Egyiptom viszonyulása a szocialista táborhoz a magyar események nyomán. Kairó, 1956. december 7. Magyar Országos Levéltár (MOL) Külügyminisztériumi Levéltár, Kairói követség iratai XIX-J-1-j Tük 1945–1964. 5. doboz 00930. sz. irat.

⁸ Uo.

⁹ *Youssef Saadi: La bataille d'Alger*. 1. k. Alger, 2000. 325.

¹⁰ Uo.

¹¹ *Didor Fawzy-Rossano: Mémoires d'une militante communiste (1942–1990)*, du Caire à Alger et Genève. Paris, 1997. 104.

¹² A közös közlemény szövege: *Szabad Nép*, 1956. május 20.

¹³ M. Dejean, Ambassadeur de France à M. Pineau, Ministre des Affaires étrangères, 1956. november 14. In: *DDF*. 1956. 3. k. Paris, 1990. 319–320.

¹⁴ Al Sabah, 1956. november 7. Articles et documents, Présidence du Conseil, Secretariat général du gouvernement, Afrique du Nord, Archives d'Outre-Mer (AOM) 36H1.

¹⁵ 1956. november 7. Ministre de l'Intérieur AOM Monde arab, Affaires de Suez 1956–57. 81F992

¹⁶ Burgiba politikai ellenfelét, a pánarab elkötelezettségű Szalah ben Juszetef 1956 elején kairói száműzetésbe kényszerítette. A következő években a feszültség Tunézia és Egyiptom között a diplomáciai kapcsolat megszakításáig is eljutott.

¹⁷ *Action*, 1956. november 12.

¹⁸ Procès-verbal de l'entretien du 6 novembre 1956 entre le président Guy Mollet et le chancelier Adenauer. In: *DDF* 1956. 3. k. Paris, 2000. 235.

¹⁹ Vö. *Békés Csaba: Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában*. Budapest, 1996; *Kecskés Gusztáv: Franciaország politikája az ENSZ-ben a „magyar ügy” kapcsán: 1956–1963*. In: *Századok*, 2000/5.; *Marc*

Ferro: Suez. Naissance du tiers monde. Ed. Complexe (3. kiadás). 1995; *Denis Lefebvre*: A szuezi ügy. Budapest, 1999; *Henry Laurens*: Paix et guerre au Proche-Orient. Paris, Armand Colin, 1999; *Bernard Jean-Yves*: La genèse de l'expédition franco-britannique de 1956 en Égypte. Paris, Publications de la Sorbonne, 2003.